

آموزش سواد اطلاعاتی

نیاز امروز و فردای جامعه اطلاعاتی

• مریم صابری^۱

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران

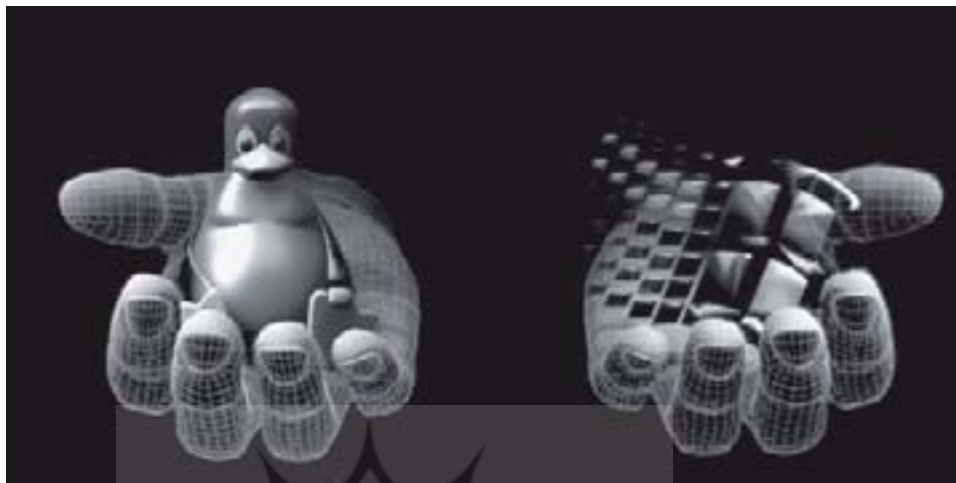
است. براساس تعریف «فرهنگ اطلاع‌رسانی پیوسته»^۲، سواد اطلاعاتی عبارت است از مهارت در پیدا کردن اطلاعات موردنیاز، از جمله درک چگونگی سازمان‌دهی کتابخانه‌ها، آشنایی با منابعی که کتابخانه‌ها ارائه می‌کنند (شامل قالب‌های اطلاعاتی و ابزارهای جست‌وجوی خودکار) و آگاهی از متون رایج پژوهش. این مفهوم، مهارت‌هایی را که لازمه ارزیابی انتقادی محتوای اطلاعاتی و درک زیرساخت فناوری‌های که انتقال اطلاعات بر آن استوار است، شامل می‌شود (اودلیس ۲۰۰۹). بر این اساس، اگر یادگیری مادام‌العمر را یکی از شاخص‌های اصلی جامعه اطلاعاتی تلقی کنیم، فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی ابزار مهمی برای تحقق این شاخص و درنهایت رسیدن به یک جامعه اطلاعاتی ایدئال است.

این کتاب را جوانا ام. برکه‌هارت^۳، مری. سی. مک دونالد^۴ و آندره جی. رادماخر^۵ با هدف آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به مخاطبان تألیف کرده‌اند. مترجمان کتاب، دکتر علی حسین قاسمی، صاحب دانشنامه دکترای کتابداری از دانشگاه فردوسی مشهد و حیدر مختاری، دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه فردوسی مشهد، هستند. دکتر قاسمی صاحب تألیفات متعددی در حوزه سواد اطلاعاتی است. وی رساله دکترای خود را نیز در این حوزه نوشته و یکی از متخصصان بنام حوزه سواد اطلاعاتی در ایران است. تسلط وی به ترجمه از زبان انگلیسی به فارسی و تخصص موضوعی در حوزه سواد اطلاعاتی بر کیفیت ترجمه این کتاب بیش از پیش افزوده است.

■ برکه‌هارت، جوانا ام.؛ مری سی. مک‌دونالد و آندره جی. رادماخر. آموزش سواد اطلاعاتی به دانشجویان: ۳۵ تمرین عملی بر مبنای استانداردهای اطلاعاتی، ترجمه: علی حسین قاسمی و حیدر مختاری، تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۸۷، ۱۳۶ص، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۷۹۰-۹۹-۴

رشد سریع منابع دانش بشری و ظهور و گسترش شتابنده فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، بشر امروزی را در یافتن منابع اطلاعاتی موردنیاز با سرگشتگی بی‌سابقه‌ای روبه‌رو ساخته است، تنها راه غلبه بر این سردرگمی و تسریع در یافتن اطلاعات موردنیاز، فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی

مخاطبان کتاب، دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند که بنا به ماهیت شغلی و حرفه آینده خود نیازمند فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی هستند یا دانشجویان تحصیلات تکمیلی که فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی نقش مهمی در موفقیت آنان و نوشتن مقاله پژوهشی و پایان‌نامه تحصیلی خواهد داشت. در درجه دوم تمام کتابداران و شاعلان کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی که به‌شکلی همکار و مددکار پژوهشگران حوزه‌های مختلف در اجرای فعالیت‌های پژوهشی هستند و خواهند بود و در درجه سوم، مدرسانی که استفاده از ابزارهای کتابخانه‌ای و روش پژوهش را به دانشجویان می‌آموزند.

مخاطبان کتاب، همان‌طور که از عنوان آن نیز برمی‌آید، در درجه نخست، دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند که بنا به ماهیت شغلی و حرفه آینده خود نیازمند فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی هستند یا دانشجویان تحصیلات تکمیلی که فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی نقش مهمی در موفقیت آنان و نوشتن مقاله پژوهشی و پایان‌نامه تحصیلی خواهد داشت. در درجه دوم تمام کتابداران و شاعلان کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی که به‌شکلی همکار و مددکار پژوهشگران حوزه‌های مختلف در اجرای فعالیت‌های پژوهشی هستند و خواهند بود و در درجه سوم، مدرسانی که استفاده از ابزارهای کتابخانه‌ای و روش پژوهش را به دانشجویان می‌آموزند.

کتاب حاضر، در یک مقدمه، نه فصل و دو پیوست تنظیم شده است. نویسندگان در مقدمه کتاب، دلایل اهمیت فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی را، با توجه به گسترش شبکه‌های ارتباطی و منابع الکترونیکی به‌منظور انتخاب بهترین و مرتبط‌ترین منبع براساس نیاز اطلاعاتی مراجع‌کنندگان، تبیین کرده‌اند. به‌عقیده آنان در چنین شرایطی دانشجویان باید بیاموزند که چگونه می‌توان اطلاعات با کیفیت را با استفاده از منابع اطلاعاتی پیدا کرد؛ و ابزارها و منابعی (مرتبط و مناسب) در قالب غیرالکترونیکی هم وجود دارند (ص ۳).

فصل اول، «انفجار اطلاعات»، مفهوم و ویژگی اطلاعات، اضطراب اطلاعاتی در مواجهه با حجم انبوه اطلاعات ناشسی از ظهور و گسترش فناوری‌های ارتباطی و چگونگی غلبه بر آن، انواع اطلاعات و مقایسه آن، نیاز اطلاعاتی و چگونگی رفع آن و درنهایت ارزیابی اطلاعات بازیابی شده را موردتوجه قرارمی‌دهد.

در فصل دوم، «آماده‌شدن برای پژوهش»، مخاطب با مراحل پیش از اجرای یک پژوهش (بدون توجه به حجم آن) آشنا می‌شود. ابزارهایی برای کسب اطلاعات زمینه‌ای، بازنمایی مفهومی، شناسایی رشته‌های علمی و عرصه‌های موضوعی، تدوین پرسش پژوهش، کلیدواژه‌ها و اصطلاحات جست‌وجو و کشف اصطلاحات جست‌وجو از جمله این مراحل است.

فصل سوم، «زنجیره اطلاعات»، به فرایند گردش اطلاعات در جامعه بشری می‌پردازد. نویسندگان در این فصل کوشیده‌اند به پرسش‌هایی چون اطلاعات از کجا سرچشمه

آشنایی با نشریات ادواری و آموزش نحوه استفاده از آنها به منظور رفع نیاز اطلاعاتی، بخش عمده‌ای از برنامه سواد اطلاعاتی را به خود اختصاص می‌دهد

نیازهای اطلاعاتی افراد پرداخته شود. همچنین نحوه بازیابی کتاب در کتابخانه با استفاده از اطلاعات کتاب‌شناختی برگه فهرست نیز مورد توجه قرار گرفته است. بخش پایانی این فصل به ارزیابی کتاب با استفاده از معیارهای ارزیابی و نحوه نوشتن کتاب‌شناسی گزارمانی اختصاص دارد.

آشنایی با نشریات ادواری و آموزش نحوه استفاده از آنها به منظور رفع نیاز اطلاعاتی، بخش عمده‌ای از برنامه سواد اطلاعاتی را به خود اختصاص می‌دهد. اهمیت این آشنایی و آموزش وقتی بیشتر می‌شود که بدانیم نشریات ادواری همواره سهم عمده‌ای در تبادل اطلاعات و دانش جدید بشری در جوامع علمی ایفا می‌کند. «ادواری‌ها و نمایه‌ها» موضوع فصل ششم کتاب است. خواننده در این فصل علاوه بر آشنایی با ادواری‌ها، با سایر ابزارهای دسترسی و نحوه ساخت آنها نیز آشنا می‌شود. بخش پایانی این فصل به آشنایی با پایگاه‌های اطلاعات ادواری‌های عمومی و موضوعی و نحوه جست‌وجو در آنها اختصاص دارد.

در عصر حاضر اغلب، محیط وب اولین گزینه انتخابی پژوهشگران هنگام جست‌وجو و رفع نیاز اطلاعاتی است. با وجود این، بیشتر افراد با نحوه جست‌وجوی مؤثر در محیط وب و ارزیابی منابع بازیابی شده به منظور انتخاب مرتبط‌ترین منبع مطابق با نیاز اطلاعاتی‌شان آشنایی کافی ندارند. فصل هفتم، «وب و پژوهش علمی»، به این چالش‌ها پرداخته است. جست‌وجو در وب، مقایسه اطلاعات موجود در وب با اطلاعات پایگاه اطلاعات کتابخانه، راهبردهای جست‌وجو در اینترنت، مهارت‌ها و ابزارهای جست‌وجو، و معیارهای ارزیابی اطلاعات موجود در وب از مباحث این فصل است.

علاوه بر کتاب‌ها، ادواری‌ها و محیط وب، ابزارهای دیگری نیز مددکار پژوهشگران در اجرای پژوهش هستند. آشنایی با این ابزارها و نحوه استفاده از اطلاعات آنها و ارزیابی اطلاعات استخراج‌شده موضوع فصل هشتم است. فصل نهم و پایانی کتاب، نحوه نوشتن یک مقاله علمی را به‌طور گام‌به‌گام شرح داده است. این فصل راهنمای عملی

می‌گیرد؟ و چگونه دریافت می‌شود؟، پاسخ دهند.

موضوع فصل چهارم، «مالکیت فکری و چگونگی صیانت از آن در محیط چاپی و الکترونیکی» است. نکته حائز اهمیت در این فصل پرداختن به بحث استناددهی و زمان مناسب آن (به منظور حفظ حق معنوی مؤلف اثر) است. همچنین، محرمانه‌بودن و خط‌مشی اطلاعات و ملاحظات مربوط به حریم خصوصی افراد در محیط الکترونیکی در این فصل مورد بحث قرار گرفته است.

اینترنت و منابع الکترونیکی اگرچه سهم عمده‌ای در رفع نیاز اطلاعاتی بشر امروزی دارند، اما هنوز کتاب‌ها جایگاه خود را به‌عنوان یک محمل اطلاعاتی مهم در فرایند پژوهش و کشف پاسخ حفظ کرده است. بر این اساس در فصل پنجم، «کتاب و فهرست»، تلاش شده است تا در کنار معرفی انواع فهرست‌ها، به نقش کتاب به‌عنوان یک ابزار مهم در فرایند اطلاع‌یابی و چگونگی استفاده از آن برای پاسخ‌گویی به

آنچه کتاب حاضر را از آثار دیگر متمایز می‌کند، تدوین کتاب با پیش‌بینی تمرین/تمرین‌هایی برای هر مبحث مطرح‌شده است که تأکیدی بر عنوان آموزشی کتاب است

این کتاب منبع مناسبی برای آشنایی دانشجویان و کتابداران با مبحث سواد اطلاعاتی و به‌کارگیری عملی مهارت‌های آن است

مطالب کتاب از آشنایی دانشجویان و مخاطبان با اطلاعات و مفاهیم پایه این حوزه شروع شده و در انتهای کتاب به چگونگی نوشتن یک مقاله علمی و پژوهشی ختم می‌شود. طراحی سیر مطالب با تعریف سواد اطلاعاتی که در ابتدای همین بحث به آن اشاره کردیم، هماهنگی قابل توجهی دارد. ارائه منابع اطلاعاتی مفید و ویژگی دیگر این کتاب است که در قالب دروازه‌های اطلاعاتی می‌تواند راهگشای محققانی باشد که به مبحث سواد اطلاعاتی علاقه‌مندند. این دروازه‌ها همانند مدخلی هستند که مخاطبان خود را به انبوه منابع اطلاعاتی سودمند در حوزه موضوعی راهنمایی می‌کنند و در صورت علاقه مخاطبان، به دانش آنها در حوزه سواد اطلاعاتی می‌افزایند.

در مجموع، این کتاب منبع مناسبی برای آشنایی دانشجویان و کتابداران با مبحث سواد اطلاعاتی و به‌کارگیری عملی مهارت‌های آن است. از آنجاکه بحث سواد اطلاعاتی طی چندسال اخیر در کشور ما گسترش فراوانی یافته است و حتی به‌عنوان یکی از دروس دوره کارشناسی ارشد کتابداری در برخی از گروه‌های آموزشی تدریس می‌شود، کتاب حاضر می‌تواند یک منبع آموزشی برای مدرسان و استادان رشته کتابداری باشد.

پی‌نوشت‌ها:

- 1.Saberi1707@gmail.com
- 2.Online Dictionary Library and Information Science (ODLIS)
- 3.Joanna M. Burkhart
- 4.Mary C. Mc Donald
5. Andree J. Rathemacher

مآخذ:

- 1.ODLIS (2009). ODLIS. [On line]. Available: <http://lu.com/odlis/search.cfm> [Accessed 26 Jun 2009].

مناسبی برای دانشجویان و محققانی است که می‌خواهند به‌شکل علمی در راه نوشتن قدم گذارند. سرفصل‌های این بخش عبارتند از: اهداف کلی «پروژه مقاله‌نویسی گام‌به‌گام»، جزئیات شش بخش اصلی «پروژه مقاله‌نویسی گام به گام» و نمره‌های پیشنهادی برای هر بخش، توضیح بخش‌های شش‌گانه پروژه مقاله‌نویسی گام‌به‌گام، معرفی پروژه مقاله‌نویسی گام‌به‌گام و نمره‌دهی. در پایان به‌منظور آشنایی بیشتر مخاطبان، نمونه‌ای از پروژه مقاله‌نویسی گام‌به‌گام یک دانشجو به‌تفصیل بررسی شده است.

کتاب همچنین حاوی دو پیوست است. پیوست اول ترجمه فارسی «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی» است که به تأیید انجمن کتابداران امریکا نیز رسیده است. و پیوست دوم نیز فهرست منابع مفیدی است که می‌تواند مورد توجه و استفاده علاقه‌مندان به مبحث سواد اطلاعاتی قرار گیرد.

در حوزه سواد اطلاعاتی علاوه بر این کتاب، در ایران آثار دیگری مانند کتاب سواد اطلاعاتی تألیف مریم نظری، آموزش سواد اطلاعاتی اثر دکتر مهری پریخ و سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان اثر دکتر محمدرضا داورپناه در سال‌های اخیر منتشر شده است که هر یک به‌شکلی به این موضوع پرداخته است. اما آنچه کتاب حاضر را از آثار دیگر متمایز می‌کند، تدوین کتاب با پیش‌بینی تمرین / تمرین‌هایی برای هر مبحث مطرح‌شده است که تأکیدی بر عنوان آموزشی کتاب است. برای هر تمرین هدفی ذکر شده است که نشان‌دهنده مقصدی است که مدرس و دانشجو برای رسیدن به آن باید از مسیر تمرین مربوط بگذرند. بومی‌سازی برخی از تمرین‌ها براساس نیازها و ویژگی‌های جامعه ایرانی توسط مترجمان از دیگر ویژگی‌های کتاب است. نکته حائز اهمیت دیگر، مطابقت تمرین‌های ارائه‌شده با استانداردهای سواد اطلاعاتی است. این استانداردها، همان‌طور که قبلاً نیز ذکر شد، در پیوست یک کتاب ارائه شده‌اند.

نقطه قوت دیگر این کتاب، سیر مطالب آن است. سیر